א) א הנודר עד הגשמים (א) ב) משירדו גשמים עד שתרד רביעה שניה רב זביד אמר לזיתים דתנן ג) ב מאימתי כל אדם מותרין בלקט בשכחה ובפאה משילכו הנמושות בפרט ובעוללות משילכו עניים בכרם ויבואו בזיתים משתרד רביעה שניה מאי נמושות אמר ר' יוחנן סבי דאזלי ד) אתיגרא ר"ל אמר לקוטי בתר לקוטי רב פפא אמר כדי להלך בשבילי הרשות דאמר מר ה) ג מהלכין כל אדם בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שניה רב נחמן בר יצחק אמר לבער פירות שביעית ו) דתנן ז) עד מתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית עד שתרד רביעה שניה מאי טעמא דכתיב 1 ולבהמתך ולחיה אשר בארצך ד כל זמן שחיה אוכלת בשדה האכל לבהמתך בבית כלה ח) לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית אמר רבי אבהו מאי לשון רביעה דבר שרובע את הקרקע כדרב יהודה דאמר רב יהודה מיטרא בעלה דארעא הוא שנאמר 2 כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ואמר רבי אבהו רביעה ראשונה כדי שתרד בקרקע טפח שניה כדי לגוף בה פי חבית אמר רב חסדא גשמים שירדו כדי לגוף בהן פי חבית אין בהן משום ועצר ואמר רב חסדא גשמים שירדו קודם ועצר אין בהן משום ועצר אמר אביי לא אמרן אלא קודם ועצר דאורתא אבל קודם ועצר דצפרא יש בהן משום ועצר דאמר רב יהודה בר יצחק ט) הני ענני דצפרא לית בהו מששא דכתיב 3 מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וגו' א"ל רב פפא לאביי והא אמרי אינשי במפתח בבי מיטרא בר חמרא מוך שקך וגני לא קשיא הא דקטיר בעיבא הא דקטיר בענני אמר רב יהודה טבא לשתא דטבת ארמלתא איכא דאמרי דלא ביירי תרביצי ואיכא דאמרי דלא שקיל שודפנא איני והאמר רב חסדא טבא לשתא דטבת מנוולתא לא קשיא הא דאתא מיטרא מעיקרא הא דלא אתא מיטרא מעיקרא ואמר רב חסדא גשמים שירדו על מקצת מדינה ועל מקצת מדינה לא ירדו אין בהן משום ועצר איני והכתיב 4 וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וגו' י) ואמר רב יהודה אמר רב שתיהן לקללה לא קשיא הא דאתא טובא הא דאתא כדמבעי ליה אמר רב אשי דיקא נמי דכתיב תמטר תהא מקום מטר ש"מ א"ר אבהו כ) ה מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה ו מאי מברך אמר רב יהודה אמר רב ל) מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ור' יוחנן מסיים בה הכי אילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו כו' עד [א] אל יעזבונו רחמיך ה' אלהינו ולא עזבונו ברוך רוב ההודאות ולא כל ההודאות אמר רבא אימא אל ההודאות אמר רב פפא ז הלכך נימרינהו

הנודר עד הגשמים. דאמר קונם אם אהנה מדבר זה עד הגשמים: **עד שתרד רביעה שניה.** בנדרים הולכין אחר לשון בני אדם ואין קורין גשמים לראשונה עד שתרד שניה שמכאן ואילך מקולקלות הדרכים ומאוסות מפני הגשמים. ל"א עד הגשמים משמע תרי דהיינו רביעה שניה: **כל אדם.** אפילו העשירים: מ) **פרט.** לא תפאר אחריך (דברים כד) לא תטול תפארתו ממנו: **משילכו הנמושות.** בשדה דמכאן ואילך נתייאשו שאר העניים לפי שיודעין אם נשאר לקט שכחה ופאה נמושות נטלום: **נמושות.** לשון ממשש נ): **משילכו עניים בכרם ויבאו.** כלומר שלקטו וחזרו ובאו פעם שניה והשתא מסחי דעתייהו עניים: **משתרד רביעה שניה.** דעד ההיא שעתא לקטו הכל: **דאזלי אתיגרא.** הולכין בנחת ומעייני טפי. מחזיק בפלך (שמואל ב ג) מתרגמא אתיגרא: **לקוטי בתר לקוטי.** עני מוליך בנו אחריו שמכאן ואילך פוסקין שאר עניים מללקוט: ה"ג **רב פפא אמר לשבילי הרשות.** כלומר שיש רשות מב"ד לעוברי דרכים לקצר שבילן לילך בשדות: **עד שתרד רביעה שניה.** שמכאן ואילך גדלה התבואה וקשה לה דישת הרגל דאמר מר בפרק מרובה ס) בתנאים שהתנה יהושע מהלכין בשבילי הרשות וכו': **בתבן וקש של שביעית.** ספיחים שגדלו בשביעית דיש בהן איסור שביעית או תבואה שגדלה בשביעית לאחר שנכנסה: **כלה לחיה מן השדה.** לשון זכר כמו עשו כלה (בראשית יח) כלומר כלה האוכל: **כלה לבהמתך.** כמו כלה בחימה כלה ואינימו (תהלים נט) ומשירדה רביעה שניה מכאן ואילך אין תבן וקש בשדות שהגשמים עושין אותן זבל: **והולידה.** כאדם שמוליד: **גשמים ברביעה ראשונה.** אם באין כל כך שנימס הקרקע (ב) יפין הן ואין צריך להתענות: **לגוף בה פי חבית.** שסותת מן המים עד שנעשה טיחות כל כך שיכול לעשות מגופת חבית בלא תוספת מים: **אין בהם משום ועצר.** אין זו קללה של ועצר את השמים ע): **קודם ועצר.** קודם זמן ק"ש דכתיב ביה ועצר את השמים אע"פ שלא יהיה רוב גשמים: **אבל ירדו קודם ועצר דצפרא יש בהן משום ועצר.** הואיל ולא ירדו ביום ואין יפין לעולם: **לית בהו משא.** ואין שנתן מתברכת: **וחסדכם כענן בקר.** שאין בו ממש: **מיטרא במיפתח בבי.** אם יורדין בבקר כשפותחין הפתחים יקפל החמר שמוכר תבואה את שקו ליכנס לישן מפני שהשנה מתברכת ויהיה שובע בעולם ולא פ) ישתכר במכירת תבואתו. אלמא יפין הן: **דקטיר בעיבא.** אם נתקשרו שמים בעננים עבים ולא קלושים אין בהם משום ועצר: **דקטיר בעננא.** שהיא קלושה מעב אין בו ממש: **טבא לשתא.** אהריה כלומר טובה יש לשנה דטבת ארמלתא שאין גשמים יורדין בה להרביע את הארץ: **איכא דאמרי דלא ביירי תרבילי.** אותן מקומות שמרבילין בהן תורה אינן בורות מפני שהדרכים יפין הן והולכין התלמידים ממקום למקום ללמוד תורה. ל"א לא ביירי תרבילי גנות שאינן גדילין על רוב מים כגון כרשינין: **לא שקיל שודפנא.** אין השדפון נאחז ומתדבק בתבואה: **מנוולתא.** שהדרכים מנוולים בטיט מפני הגשמים: **הא דאתא מיטרא מעיקרא.** שירדו הגשמים בזמנן במרחשון וירדו אף בטבת רעים הן שכבר די לעולם בגשמים של מרחשון: **דלא אתא מיטרא מעיקרא.** טבא לשתא דטבת מנוולתא. לשון אחר הא דאתא מיטרא מעיקרא טבא דמנוולתא: **אין בהם משום ועצר.** דאותן של קצת מדינה שירדו להן גשמים מוכרין לאחרים: **ואמר רב יהודה אמר רב שתיהן לקללה.** אותן שירדו ואותן שלא ירדו מפני שרוב גשמים קלקלו את תבואתם: **הא דאיכא מיטרא טובא.** יותר מדאי שתיהן לקללה: **כדמבעי ליה.** אין בהן משום ועצר שקצת מדינה תספק לקצת מדינה: **תמטר תהא מקום מטר.** כלומר יותר מדאי: **מאימתי מברכין על הגשמים.** בפרק הרואה (ברכות דף נד.) אמרינן על הגשמים אומר הטוב והמטיב והתם (דף נט:) פרכינן הך ברכה דתקון לה רבנן ° ומשנינן לה הא דחזא מיחזא והא דשמע משמע: **חתן לקראת כלה.** שירדו כל כך שכשהטפה נופלת יוצאה אחרת ובולטת כנגדה מפי מורי. ל"א שהשווקין מקלחין מים שוק מקלח וזה מקלח כנגדו: **רוב ההודאות.** כלומר רוב ההודאות אתה קורא להקב"ה ולא כל ההודאות והכי משמע ברוך אתה ברוב ההודאות ולא בכל אלא כך חותם בא"י אמ"ה אל ההודאות דמשמע כל ההודאות: למימרינהו

דאזלי אתיגרא. פי' שהולכים במקלות ונשענים עליהם ואמר דתרגומא מחזיק בפלך דכתיב צ) גבי יואב הוי באתיגרא:

בשבילי הרשות. פי' בדרך שעשוי דרך השדות והכרמים:

עד שתרד רביעה שניה. מכאן ואילך מזקי להו:

עד מתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית. פירוש בשנה שמינית וכו' וס"ל כמ"ד ספיחי זרעים מותרים ולר' עקיבא דאמר ספיחי זרעים אסורים מקרא דהן לא נזרע ולא נאסוף כדמפרש במסכת פסחים פרק מקום שנהגו (דף נא:) צ"ל דמוקי לה ולבהמתך ולחיה וגו' בספיחי אילנות ולאו דוקא תבואה קאמר אלא כגון תבואת הכרם דהיינו אילנות אבל ספיחי זרעים אסורים:

לא אמרן אלא קודם ועצר דאורתא. כלומר שירדו גשמים קודם ק"ש של ערבית אבל קודם של שחרית יש בהם משום ועצר כדאמר רב שמואל בר רב יצחק:

איכא דאמרי לא ביירי תרביצי. שאין הגנות ריקים מזרעים:

וכל

מסורת הש"ס

א) נדרים סב: שביעית פ"ט מ"ז, ב) [צ"ל עד שיהו כך איתא במשנה נדרים סב: ועי' במשנה ז פ"ט דשביעית], ג) פאה פ"ח מ"א ב"מ כא:, ד) [הערוך בערך גד ובערך נמש גרס אתיגדא ע"ש שמביא ראיה מתרגום], ה) ב"ק פא., ו) [שביעית פ"ט מ"ז], ז) [במשנה דשביעית איתא מאימתי כו' משתרד רביעה כו' עי' ר"ש שם וברא"ש כתב דשניהם אמת], ח) [פסחים נג: נדה נא:], ט) ברכות נט. ע"ש, י) [לקמן כ.], כ) ברכות נט: וע"ש, ל) [גי' רי"ף אר"י מודים וגי' רא"ש א"ר הונא], מ) [צ"ל פאה ר"ל בזית עי' חולין קלא:], נ) [דברים כח], ס) [ב"ק דף פא.], ע) [דברים יא], פ) [שם בברכות פרש"י בע"א ע"ש], צ) [שמואל ב ג],

◆

תורה אור השלם

1. וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָל תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל: ויקרא כה ז
2. כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם הִרְוָה אֶת הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל: ישעיהו נה י
3. מָה אֶעֱשֶׂה לְּךָ אֶפְרַיִם מָה אֶעֱשֶׂה לְּךָ יְהוּדָה וְחַסְדְּכֶם כַּעֲנַן בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ: הושע ו ד
4. וְגַם אָנֹכִי מָנַעְתִּי מִכֶּם אֶת הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לַקָּצִיר וְהִמְטַרְתִּי עַל עִיר אֶחָת וְעַל עִיר אַחַת לֹא אַמְטִיר חֶלְקָה אַחַת תִּמָּטֵר וְחֶלְקָה אֲשֶׁר לֹא תַמְטִיר עָלֶיהָ תִּיבָשׁ: עמוס ד ז

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' הנודר עד הגשמים עד שיהו גשמים עד שתרד: (ב) רש"י ד"ה גשמים שנימס הקרקע בעומק טפח יפין הן:

◆

גליון הש"ס

רש"י ד"ה מאימתי מברכים כו' ומשנינן לה הא דחזי מחזי. ק"ל הא דאין שם הך תירוצא ומסקינן אידי ואידי דמחזי כאן דאתא טובא וכו' וצ"ע:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' כהמון גליו כו' עד נ"ב וימליכו את שמך מלכנו כ"ה גירסת הרי"ף וש"פ:

◆

רבינו גרשום

עד שתרד. רביעה ראשונה אינה חשובה כלום. מאימתי כל אדם מותרין בלקט בשכחה ובפאה. (של) בעה"ב (המוציא) [המוצא] לקט שכחה ופאה יכול ליקח. משילכו הנמושות. שכבר הסיחו עניים מדעתן. אתיגרא. בטורח, שכבר לא השאירו כלום. שבילי הרשות. דרכים שהם ברשות היחיד בשדות. א) ברביעה. שניה כבר כלה לחיה. שניה. אין צריך אלא כדי שיכול ללוש מהן עפר לגוף פי החבית. אין בהן משום ועצר. כלומר דיש בהן משום ברכה. קודם ועצר. דק"ש. מוך. קפל ודמוך, כלומר, שכל היום יורד מטר. עיבא. עבים עבות הן של ברכה, והכי אמרו מוך שקך וגני. ענני. קטנים. ארמלתא. שאין יורד גשמים. לא ביירי תרביצי. אין חריבין בתי מדרשות, שיכולין תלמידים לבוא, שאין מעכבין להן גשמים, ובטבת יש להם פנאי יותר מכל ימות השנה. ע"א, שאין מספידין הגנות. דאתא מיטרא מעיקרא. קודם טבת, ובטבת (נמי אתי טובא אי ומוקפין) הוי ארמלתא. הא כתיב והמטרתי. ל) לפורענות. הא דאתא טובא. אין בהן משום ועצר, דברכה הוי. דאתא כדבעי, כלומר ועיר קללה. דיקא נמי. דקרא בלשון מיטרא כתיב. תמטר. תהא מקום מטר כל דהו. משיצא חתן לקראת כלה. משיצאו מים התחתונים לקראת מים העליונים, כדרך שיבא חתן לקראת כלה.

טו א מיי' פ"י מהלכות נדרים הלכה יא סמג לאוין רמב טוש"ע י"ד סימן רכ סעיף יח:

טז ב מיי' פ"א מהלכות מתנות עניים הלכה יא:

יז ג מיי' פ"ה מהלכות נזקי ממון הלכה ד טור ח"מ סי' רעד:

יח ד מיי' פ"ז מהלכות שמטה ויובל הל' א סמג עשין קמח:

יט ה מיי' פ"י מהלכות ברכות הלכה ו סמג עשין כז טוש"ע א"ח סי' רכא סעיף א:

כ ו ז מיי' שם הלכה ה טוש"ע שם סעיף ב:

◆

מוסף רש"י

סבי דאזלי אתיגרא. זקנים עניים הולכים על משענתם בנחת ורואים כל שבולת ושבולת, ולשון נמושות כמו לא ימושו, שממשמשין והולכין (ב"מ כא:). **לקוטי בתר לקוטי.** לשון נמושות כמו לא ימיש, שנוטלין ומשין הכל מלפניהם (שם). **מהלכין כל אדם בשבילי הרשות.** סתם בני אדם משהכניסו תבואתם עד שעת הזריעה מפקירים שדותיהם ליכנס בה כל אדם לקצר את הדרך שלא יקיף, והן נקראין שבילי הרשות לפי שברשות עושין, והתנה יהושע שלא יקפידו על כך, **עד שתרד רביעה שניה.** זמנה בי"ז במרחשון, כדאמרינן בתענית (טז.) ומאז והלאה הזרעים צומחות וקשה לה דריסת הרגל (ב"ק פא.). **וחסדכם כענן בקר.** לא קבוע (ברכות נט.). **שתיהן לקללה.** אותה שימטיר עליה רוב גשמים שמקלקלין את התבואה, ואת שלא ימטיר אין גשמים ואין תבואה גדילה (לקמן כ.). **משיצא חתן לקראת כלה.** שהמים קבוצין על הארץ וכשהטפה נופלת עליהן טפה תחתונה בולטת לקראתה (ברכות נט:).

◆

רבינו חננאל

רב זביד אמר לזיתים, דתניא מאימתי כל אדם מותרין בלקט שכחה ופאה משילכו הנמושות, בפרט ובעוללות משילכו עניים בכרם ויבאו, בזיתים עד שתרד רביעה שניה. סבי דאזלו אתגרא. זקנים המהלכין במשענת, בנתיבי בני רשות הרבים. מאי לשון רביעה. שרובע לקרקע, כדרב יהודה דאמר מטרא בעלה דארעא היא, שנאמר והולידה והצמיחה. רביעה [ראשונה] כדי שתרד בקרקע טפח. שניה כדי לגוף בה פי חבית. אמר רב חסדא גשמים שירדו כדי לגוף בה פי חבית אין בהן משום ועצר. וכן גשמים שירדו קודם ועצר, פי', קודם קרית שמע שכתוב בה ועצר את השמים [ולא יהיה מטר]. אמר אביי לא אמרן אלא קודם קרית [שמע] של ערב, אבל קודם שמע דצפרא יש בהן משום ועצר. כלומר, המטר היורד בשחר אינו כלום [ו]עובר הוא, כדכתיב חסדכם כענן בקר. והני מילי במטר דקטיר בעננא, והוא שעמד והולך אבל אם נתקשרו שמים בעבים בבקר אינו פוסק אותו היום [כולו] מטר, וזהו האמור בר חמרא מוך שקיך וגני, הצע השק שלך ושכב שאין לך היום הליכה. וטוביא דשתא, דטבת ארמלתא. **דלא ביירא תרביצי**, כגון הא דגרסי חד מטיא תרביצא וחד מטיא אספלידא. וי"א דלא ביירי תרביצי, [פיר'] ביירי מלשון בורא, כדכתיב והאדמה לא תשם ומתרגמינן וארעא לא תבור. כלומר שהשקה [השדה] ונשאר בה לחלוחית עדיין, [ו]משתיב[ש] חורשין אותה וזורעין אותה, היינו דלא ביירי תרביצי. **פי' טבת ארמלתא**, שלא ירדו גשמים בטבת, שהגשמים הם [כ]בעל לארץ, שנאמר והולידה והצמיחה. [וי"א לא ביירי תרביצא] אין מניחין א) האכסדרא בורא, שדה בור, [אלא] שוכנין בה מפני שלא באו גשמים [כדי] ליכנס בבית, אלא יושבין באכסדראות כמו אלמנה שאין לה ישיבת בית. **איכא דאמרי דלא שקיל שיבתנא**. כלומר, לא נסתלק החום אלא ישנים בפתחים פתוחים מפני חוזק החום. **איני**, כי טוב הוא כאשר לא יבא המטר בטבת, והאמר רב חסדא טבא דטבת מטולתא, כלומר, בעת שיהו בני אדם [עולין] מטונפים את רגליהן ובבגדיהם בטיט בזה טובה השנה. **ושנינן**, אם היו גשמים במרחשוון וכסלו, הטוב שלא יהיו בטבת גשמים, ואם לא היו גשמים במרחשוון וכסליו (הוו ביה תשתא), [טוביא דשתא] דטבת מטולתא. **ועוד אמ'**, גשמים שירדו על מקצת מדינה אין בהם משום ועצר. איני והכתיב חלקה אחת תמטר וחלקה (אחת) אשר לא תמטיר עליה תיבש, ואמר רב שתיהן לקללה. **ושנינן** אי אתא טובא ומתכנשין תמן מיא לקללה, כדכתיב [תמטר], שם יהיה המטר כנוס, כלומר נקוים שם המים כגון שנקוו במקום האשבורן, אבל אם באו [גשמים] כדבעו לה, לברכה. כשתרד הטיפה על הקרקע שכבר ירד בו מטר מעלת כמין אבעבועין, ונקראין חתן וכלה, לפי ירידת הגשמים, שהגשמים נקראין רביעה, וכשנראין אילו האבעבועין, היו מברכין ברכת גשמים.

א) נראה דל"ל עד מתי נהנין וכו' עד שתרד רביעה שניה שא"ל כבר כלה לחיה. ב) ול"ל ואמר רב שתיהן לפורענות.

א) זהו פי' הב' ומ"ש למעלה כגון הא דגרסי' כו' עד אספלידא שייך לכאן.